

УДК 316.32:001.18:140.8

<http://doi.org/10.33989/2075-1443.2023.46.271527>

ORCID ID: 0000-0003-4826-8463

Володимир Шаповал

ШАПОВАЛ Володимир Миколайович – доктор філософських наук, професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Харківського національного університету внутрішніх справ. Сфера наукових інтересів – філософська антропологія, філософія культури, філософія права.

e-mail: shapovalw@ukr.net

ЛЮДИНА У ЦИФРОВОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ТРИУМФ І ТРАГЕДІЯ

Анотація. У статті розглянуто проблему впливу сучасного суспільства, що всебічно насичується інформаційно-комунікативними технологіями, на свідомість людини, та які це може мати наслідки. Автор торкається зв'язку цих питань з проблематикою війни, та наголошує, що цифрова епоха, яка політизує всі сторони життя і комфорт людей, разом з тим несе у собі великі ризики, чи не головним з яких є суттєва деформація свідомості, що спричиняє не тільки падіння з вищих щаблів культури у варварство і дикість, але й загальну знелюдність, втрату розуміння цінності життя взагалі і тотальне його знищення, аж до самознищення самої людини.

Ключові слова: людина, цифрове суспільство, війна, свідомість, маніпуляція свідомістю, інформаційна гігієна.

Постановка проблеми. Людська цивілізація дедалі впевненіше рухається у цифрову епоху. Економіка, фінанси, система освіти, мистецтво – практично всі сфери суспільства йдуть шляхом всебічної дигіталізації. Якщо раніше людині, для того, щоб вижити, потрібно було пізнати найближче природне оточення, то сьогодні, щоб стати успішним, їй треба мати якнайбільше інформації про структуру та функції багатьох сторін глобального суспільства. Сучасні інформаційно-комп'ютерні технології, Інтернет надають тут неоціненну послугу. Здавалося б, що настає та сама «ноосфера», про яку говорили найкращі уми людства у XX столітті (Вернадський, 1991, Тейр де Шарден, 1987).

© В. М. Шаповал, 2023

Багато хто вважає, що цифрові технології, тотальна дигіталізація наближає людство до омріяної доби загального добробуту та щастя (Castells, 2009). Невдовзі настане той час, коли ми наблизимось до високоорганізованого, самодостатнього суспільства, де зникнуть голод, злидні, хвороби, кожен індивід зможе мати необхідну частку загальнолюдських благ, а за відомої працьовитості і наполегливості забезпечить собі та своїм близьким високий ступінь комфорту. Згодом матеріальні інтереси підуть на другий план і люди зможуть присвячувати своє життя творчості та саморозвитку.

Водночас чимало авторів вказують на негативні сторони переходу на стадію глобального інформаційного суспільства. Так, наприклад, Скінер зазначає: «Ми переживаємо четверту революцію в історії людства, а незабаром настане п'ята, яка напевно поєднає штучний інтелект, біотехнології, редагування геному, багаторазові ракети і колонізацію інших планет. Трохи машини всередині людини та трохи людини у машині. Як все це вплине на наше мислення у наступному столітті?» (Скінер, 2019, с.139).

Хоча наука і інформаційні технології розвиваються неймовірними темпами, відбувається справжня революція у пізнанні та освоєнні світу, напруга та конфлікти всередині людського суспільства не припиняються, певною мірою вони стають навіть гострішими (Калдор, 2015). Наростають протиріччя між розвиненими країнами, що розвиваються, між багатими і бідними всередині кожної країни, між різними релігійними конфесіями, не припиняються міжнаціональні конфлікти. Виникає питання, у чому полягають причини вказаних негативних тенденцій, яку роль тут відіграє прискорювана дигіталізація, та якими можуть бути шляхи подолання існуючих проблем.

Аналіз досліджень і публікацій. Теоретичною основою дослідження проблем впливу інформаційно-комунікативними технологіями на свідомість людини, та зв'язку цих питань з проблематикою війни і миру виступили праці М. Калдор, Е. Шмідта і Дж. Коена, К. Скінера, М. Кастельса, С.Г. Кара-Мурза, Г.Г. Поцешова.

Мета та завдання статті. На основі аналізу існуючих у сучасному суспільстві глибоких суперечностей і конфліктів, включаючи воєнні конфлікти, з'ясувати фактор свідомості у їх появі і розвитку, а також роль і значення інформаційно-комунікаційних технологій у формуванні позитивних або негативних тенденцій.

Методологія дослідження. Методологія досліджень має комплексний характер і базується на філософсько-культурологічному аналізі проблем впливу дигіталізація на формування свідомості нашого сучасника, що призводить до конструктивних або деструктивних

напрямків розвитку суспільства. Для вирішення конкретних завдань дослідження використано також принципи історизму, системності, об'єктивності, зв'язку історичного і логічного.

Результати. Причини глибоких суперечностей, що роздирають сучасне суспільство, лежить, насамперед, у матеріальній сфері. Причини конфліктів можуть бути різними, однак однією з головних є те, що чисельність людства неухильно зростає, а ресурсів для існування стає все менше. «Бунт мас», зафіксований мислителями і філософами на рубежі XIX-XX століть (Ортега-і-Гасет, 1994), породили безліч нових проблем, перш за все, – нагодувати і як розважити сотні мільйонів людей, щоб вони не померли від голоду чи від нудьги і не рознесли на шматки нашу цивілізацію. Маси були кинуті в топку Першої, а потім Другої світових війн. Жертви обчислювалися мільйонами та десятками мільйонів. Але це не завадило людству зрости протягом XX століття з 2-х до 6 млрд. людей. 15 листопада 2022 р. на планеті Земля народився 8-мільярдний житель.

Не припиняється жорстока боротьба між державами за те, щоб зберегти ресурси на своїх суверенних територіях, і, якщо є для цього сили та можливості, скористатися ресурсами інших держав, а також таких нейтральних частин планети, як Арктика, Антарктика та Світовий океан.

Проблема перенаселення на тих чи інших територіях, у деяких містах та країнах виникала в історії людства неодноразово, і щоразу вона тим чи іншим чином знаходила вирішення. Люди або освоювали нові території, знаходили нові ресурси, якщо такі були, або, включаючи всю міць свого розуму, винаходили нові способи раціональнішого використання наявних ресурсів, тобто, йшли або екстенсивним, або інтенсивним шляхом. Здавалося б, можливості екстенсивного шляху сьогодні практично вичерпані, необхідно йти у напрямку вдосконалення ментальної сфери, шукати нові ідеї, які могли б стати надбанням найширших верств населення, та допомогти знайти нові можливості для подальшого розвитку людської цивілізації. Проте, саме тут виникає одна з головних колізій нашого часу, а саме: людська свідомість, що має шукати конструктивні ідеї і рішення, направлені на прогрес людства, нерідко спрямовується у прямо протилежний бік, на руйнування і насильство. Пошуки причин та дискусії з цього приводу не припиняються та набувають все більшої гостроти.

Обговорення. Будь-який злочин, перш ніж він буде втілений у життя, спочатку дозріває у людській голові. Спочатку він відбувається подумки, а вже потім може стати реальністю. Найбільш суперечливо людська свідомість проявляється в умовах війни. Остання є злочином гігантського масштабу, що несе за собою незліченні жертви і руйнуван-

ня, відкидають культуру на десятиліття назад. Війни, що відбуваються на полях битв, спочатку зароджуються в головах окремих людей, переважно тих, хто перебуває біля керма держави. Для того, щоб розпочати війну та надати їй значного розмаху та жорстокості, потрібно суттєво змінити свідомість багатьох людей (Почепцов, 2000).

Особливістю такого виду злочину, як війна, є те, що у ході її підготовки, крім того, що необхідно підготувати відповідну техніку, озброєння, боєприпаси і т.д., необхідно підготувати слухняних солдатів, нав'язати людям ідею обов'язковості, неминучості, виправданості війни, зробити цю ідею домінантою їхньої свідомості. Необхідно так змінити цю свідомість, щоб люди, всупереч природному страху смерті, без вагань кидалися б у бій. розбестити свідомість настільки, щоб люди перетворилися на позбавлену розуму орду, здатну, подібно диким звірям, лише вбивати і жерти свою здобич. Організатори війн прагнуть нав'язати своїм солдатам цілком викривлену систему цінностей, яка відповідала б їхнім маячним цілям, а ще краще позбавити будь якого мислення і дозволити панувати тваринним інстинктам. Треба, щоб вони відчували тваринну пристрасть здійснювати насильство.

Існують професійні армії, де солдати воюють «за гроші», і в ім'я цієї, по суті, низовинної мети, стають убивцями, отримують легітимацію на скоєння злочинів, а також народно-визвольні армії, коли більш менш значна частина народу, натхненна високими цілями, йде в бій, щоб захистити свою землю, відстояти свою честь, свободу і незалежність, звільнитися від поневолювачів (Калдор, 2015). Хоча у обох випадках має місце війна, але у першому – одна мотивація, а у другому – зовсім інша. При цьому, як би там не було, ідеальним воїном буде той, хто матиме таку свідомість, яка цілком безперечно націлена на війну і знищення противників, яких, у граничному випадку, взагалі не вважають за людей (Гриняев, 2004).

Величезне значення морально-психологічної підготовки майбутнього воїна, роль свідомості у перетворенні звичайної цивільної людини на солдата розуміли великі державні мужі та восначальники ще в давнину. Олександр Македонський, Гай Юлій Цезар, Наполеон були не тільки великими полководцями, а й видатними ораторами. У наш час, з появою радіо, телебачення, масових газет і журналів, а потім Інтернету цей напрямок діяльності набув особливого характеру. Технічні та організаційні можливості для «промивання мозку» мільйонам людей одночасно зросли неймовірно. Від індивіда потребуються величезні зусилля, щоб встояти перед натиском агресивної пропаганди, не перетворитися на пасивного споживача брехливої і такої, що вбиває людяність, інформаційної продукції (Кара-Мурза, 2005).

Отже, можна досить впевнено стверджувати, що причини воєн і військових конфліктів, якими переповнена наша планета, значною мірою зумовлені деформацією свідомості людей, ментальної сфери на локальному та глобальному рівнях.

Багато століть мала місце ситуація, коли джерела інформації були рідкісні, обмін між людьми цим ресурсом був повільним і важким, а сама інформація, була переважно, ілюзорно-фантастичною, надуманою і вкрай недостовірною. Розвиток науки і технологій в останні три століття докорінно змінив ситуацію. Інформації стало надзвичайно багато, її кількість і доступність стали насправді неосяжними, а якість, точність і достовірність непорівнянні з тим, якими вони були у недалекому минулому. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології, що стрімко розвиваються, створюють гігантські можливості для того, щоб формувати людську свідомість із заданими властивостями, спрямовувати її у той чи інший бік.

Однією з особливостей нашого часу є те, що найвища влада в багатьох державах потрапляє до рук далеко не найосвіченіших і морально бездоганних людей. Дуже часто відбувається прямо протилежне, а саме, на вершину влади підносяться негідні люди, а то відверті злочинці, далекі від турботи про більш гуманне і піднесене майбутнє свого народу та людства, позбавлені перспективного мислення і штовхають людей у похмуре середньовіччя та відверту дикість. Суспільство – це абстрактне поняття, насправді існують певні групи людей, які мають ті чи інші інтереси і використовують інформаційний простір у тому, щоб відстоювати ці інтереси. Якщо такі люди мають у руках владу, їх можливості посилюються багаторазово. Вони робитимуть все можливе для того, щоб зберегти владу у своїх руках якнайдовше. Пам'ятаючи відоме висловлювання їх попередників, що «мета виправдовує засоби», навряд чи вони виявлятимуть у своїй жадобі влади особливу перебірливість,

Максимальний ефект у формуванні того чи іншого напрямку думок своїх громадян досягається у тоталітарних та авторитарних суспільствах. Маючи у своїх руках усі важелі влади, а також економічні та технічні можливості, авторитарна диктатура чи «вождь» зі своїми поплічниками може забезпечити жорсткий контроль за свідомістю підданих, тримати їх у рамках суворих, нав'язаних та вигідних вождям цілей та цінностей (Кара-Мурза, 2005). Однак маніпуляція суспільною свідомістю не виключена також і в тих суспільствах, які називають себе демократичними. Так звані «незалежні засоби масової інформації» намагаються створювати ілюзію об'єктивності висвітлення подій та плюралізму оцінок, проте насправді їх дії служать цілям тих чи інших корпорацій, груп впливу чи окремих осіб, і ці цілі далеко не завжди є моральними та шляхетними.

Здавалося б, сучасні високорозвинені суспільства, де панує демократія і величезну роль відіграють Глобальна Мережа, є територією свободи і плюралізму. Потoki інформації не мають ані меж, ані кордонів (Castells, 2009). Інтернет – це нібито величезний супермаркет, де сотні та тисячі видів найрізноманітнішої, мислимої та немислимої продукції. Індивідуальність підходів задоволення матеріальних потреб, коли конкретному індивіду підберуть і доставлять бажану йому річ, супроводжується так само індивідуальним підходом до задоволення потреб у інформації. У останньому випадку ступінь націленості на індивідуальні смаки та переваги навіть вища, а способи задоволення є більш тонкими та винахідливими. Разом з тим, як у разі матеріальних, так і у разі інформаційних послуг, на першому місці, поза всяким сумнівом, стоїть економічна чи політична вигода тих, хто володіє засобами масової інформації та комунікації та повністю розпоряджається тим, кому і куди доставити відповідну інформацію (Шмидт, Коэн, 2013). При цьому, ця вигода цілком виразно виражається не тільки у валюті, що конвертується, а й у формуванні цілком певного способу думок, сприйняття і умонастроїв, що задаються володарями інформаційних потоків

Плюралізм та свобода вибору того чи іншого інформаційного продукту можна було б вважати позитивним чинником, але є у цьому явищі і зворотний бік. Як і у разі гігантського супермаркету матеріальних речей, в океані інформації потрібно вміти добре орієнтуватись, а для цього треба мати розум. Так само як у матеріальному світі, є дешеві і є високоякісні речі, у світі інформації ще більший відсоток низькопробної і шкідливої інформації, яка, при невмілому поводженні з нею, може серйозно нашкодити або навіть зламати життя окремому індивіду чи багатьом людям, якщо брехливу, шкідливу інформацію без перестану цинічно нав'язувати тривалий час (Сельченко, 2002).

Філософи співвідносять свої думки та умонастрої з вічністю. Звичайні люди, стурбовані повсякденними, приземленими проблемами, мають дещо інший склад мислення, інші горизонти та інші пріоритети. Якщо для перших найвищою цінністю є абсолютна істина, добро, краса, загальне благо, то для других на першому місці найчастіше стоїть банальна миттєва користь.

Людину можна розглядати, у певному сенсі, як надскладний комп'ютер, який отримує певну інформацію на вході та здатна видавати якусь інформацію на виході (Castells, 2009). Причому, людина не тільки видає нову інформацію, спираючись те що, отримує ззовні, але й одержувана ззовні інформація сприяє цілком визначеним діям. Думки, слова та дії людини обумовлені не тільки її матеріальним існуванням, але й, значною мірою, тією інформацією, яку вона отримує

із зовнішнього світу протягом усього свого життя від першого подиху до смерті. Очевидно, що інформація, її якість і кількість, що надходить ззовні, значною мірою, формує спосіб дій, а то й долю людини.

Історія існування людства у лоні культури має такий, що досить чітко проглядається, вектор, а саме – рух від природного до дедалі більше штучного, препаративаного, створеного самими людьми середовища та відповідно інформації. Сьогодні штучна, отримана з різного роду технічних пристроїв інформація, для значної кількості людей домінує над природною, тією, яку людина отримує безпосередньо з навколишнього світу. Для багатьох навіть така трагічна подія, як війна, смертельні сутички з ворожою навалюю виглядають не більше, ніж картинка на екрані монітора телевізора чи комп'ютера, і в цьому сенсі сприймається досить відсторонено і абстрактно.

Існують тілесні насолоди і такі, які називають ментальними чи духовними. Згідно з поширеною думкою, духовні задоволення вищі і довговічніші за будь які тілесні насолоди, а серед останніх найвищим є пристрасть до творчості, що не має насичення. Однак сучасні цифрові технології досягли чималого успіху у тому, щоб перетворити задоволення духовних потреб на різновид масового виробництва, коли смаки опускаються нижче за найнижчий рівень, а піднесені, гідні речі замінюються інформаційними сурогатами, які за допомогою високих технологій вкидаються у багатомільйонні маси, деформуючи їх свідомість і направляючи її у вульгарне споживацьке русло.

Висновки. Для того, щоб вміти відрізнити високоякісний інформаційний продукт від підробки, вульгарності, завуальованої чи відвертої брехні, необхідний досить високий рівень інтелектуального розвитку особистості. З якогось часу розвиток індивіда, перетворюється на саморозвиток. Індивід вступає у той період, коли він сам стає відповідальним за своє життя у всьому різноманітті його матеріальних та духовних компонентів. Вплив інших людей та зовнішньої інформації не зникає, але тепер від самого індивіда залежить, що брати із зовнішнього інформаційного простору, а від чого відмовлятися. Від його розуму та вільної волі залежить те, як він сформує власне інформаційне середовище, наскільки чітко будуть окреслені пріоритети, а також встановлені заслони та ментальні фільтри, що не дозволяють проникати і накопичуватись непотрібній і шкідливій інформації. Вирішальну роль тут грає загальна культура індивіда, система його ціннісних орієнтацій, формування якої починається у ранньому дитинстві і не закінчується до останнього подиху.

Констатація середини ХХ століття про перехід до суспільства масового споживання стосувалась, переважно, матеріальних сторін жит-

тя соціуму. Триумф людини сучасної інформаційно-цифрової епохи полягає в тому, що ми досягли рівня суспільства масового споживання інформації. Але трагедія у тому, що люди виявились не готовими до такого стрімкого повороту у розвитку нашої цивілізації. Існує реальний ризик втратити свою людяність, перетворитися не на духовних істот, про що мріяли видатні філософи та релігійні мислителі минулого, а на щось подібне до машин, *homo technologicus*, для яких зникають не тільки вищі духовні потреби, а й цінність самого життя. Звичайним станом для таких, що втратили самих себе, істот стає деструкція, насилля і війна з самими собою і цілим світом.

Для того, щоб уникнути цього, необхідно серйозно переглянути ставлення до інформації. Як тілесна гігієна є запорукою тілесного здоров'я людини, так само інформаційна гігієна є запорукою ментального здоров'я. Причому останнє навіть важливіше, ніж тілесне здоров'я. Інформаційна гігієна стає не тільки відповідальністю і нагородою самого індивіда, але й умовою подальшого існування і вдосконалення людського суспільства.

Список літератури

- Вернадский В.И. Научная мысль как планетное явление / Ответств. редактор А.Л. Яншин. Москва: Наука, 1991. 272 с.
- Гриняев С. Н Поле битвы – киберпространство. Теория, приемы, средства, методы и системы ведения информационной войны. Минск: Харвест, 2004. 448
- Калдор М. Новые и старые войны: организованное насилие в глобальную эпоху / пер. с англ. А. Апполонова, М. Дондуковского; ред. перевода А. Смирнов, В. Софронов. Москва: Изд-во Института Гайдара, 2015. 416 с.
- Кара-Мурза С.Г. Манипуляция сознанием. М.: Изд-во: Эксмо, 2005. 832 с.
- Castells M. Communication power. Oxford University Press, Oxford, 2009.
- Castells M. The Information Age: Economy, Society and Culture/ Vol. I. The Rise of the Network Society/ Malden, MA; Oxford, UK: Blackwell. 2009.
- Ортега-і-Гасет, Х. Бунт мас / *Ортега-і-Гасет Х. Вибрані твори*. Київ : Основи, 1994. С. 15-139.
- Почепцов Г.Г. Информационные войны. Москва: Рефл-бук, Киев: Ваклер, 2000. 576 с.
- Сельченко С.В. (Составитель). Контроль сознания и методы подавления личности. Хрестоматия. Москва : Издательство «АСТ», 2002. 624 с.
- Скиннер К. Человек цифровой. Четвертая революция в истории человечества, которая затронет каждого. Пер. с англ. О. Сивченко. Науч. ред. К. Щеглова. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2019. 304 с.
- Тейяр де Шарден П. Феномен человека. М.: Наука, 1987. 240 с.
- Шмидт Э., Коэн Дж. Новый цифровой мир. Как технологии меняют жизнь людей, модели бизнеса и понятие государств. Пер. с англ. С. Филина. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2013. 368 с.

References

- Vernadskiy V.I. (1991). Nauchnaya mysl' kak planetnoye yavleniye (Scientific thought as a planetary phenomenon) Moscow:: Nauka [in Russian].
- Grinyayev S. N. (2004). Pole bitvy – kiberprostranstvo. Teoriya, priyemy, sredstva, metody i sistemy vedeniya informatsionnoy voyny (The battlefield is cyberspace. Theory, techniques, means, methods and systems of information warfare). Minsk: Kharvest [in Russian].
- Kaldor M. (2015). Novyye i staryye voyny: organizovannoye nasiliye v global'nyuy epokhu (New and old wars: organized violence in the global era) Moscow:: Izd-vo Instituta Gaydara [in Russian].
- Kara-Murza S.G. (2005). Manipulyatsiya soznaniyem (Mind manipulation). Moscow: Eksmo [in Russian].
- Castells M. (2009). Communication power. Oxford University Press, Oxford. [in English].
- Castells M. (2009). The Information Age: Economy, Society and Culture. Vol. I. The Rise of the Network Society. Malden, MA; Oxford, UK: Blackwell [in English].
- Ortega-i-Gaset, KH. (1994). Bunt mas (Riot mas. Kiïv : Osnovi, [in Ukrainian].
- Pocheptsov G.G. (2000). Informatsionnyye voyny (Information wars). Moscow: Refl-buk, Kiyev: Vakler [in Russian].
- Sel'chenok S.V. (2000). (Mind control and methods of personality suppression). Moscow: AST [in Russian].
- Skinner K. (2019). Chelovek tsifrovoy. Chetvertaya revolyutsiya v istorii chelovechestva, kotoraya zatronet kazhdogo (Digital Man. The fourth revolution in the history of mankind, which will affect everyone). Moscow: Mann, Ivanov i Ferber [in Russian].
- Teyyar de Sharden P. (1987) Fenomen cheloveka (The phenomenon of man). Moscow: Nauka [in Russian].
- Shmidt E., Koen Dzh. (2013). Novyy tsifrovoy mir. Kak tekhnologii menyayut zhizn' lyudey, modeli biznesa i ponyatiye gosudarstv (New digital world. How technology is changing people's lives, business models and the concept of states). Moscow: Mann, Ivanov i Ferber [in Russian].

Shapoval V.N.

PERSON IN A DIGITAL SOCIETY: TRIUMPH AND TRAGEDY

Introduction. Human civilization is moving into the digital age. Many believe that total digitalization is bringing humanity closer to the dream age of general well-being and happiness. However, although there is a real revolution in the knowledge and mastering of the world, the tension and conflicts within human society do not stop, and people do not feel happier.

This determines the **aim and the tasks of the research**, which are based on the analysis of deep contradictions and conflicts existing in modern society, including military conflicts, to find out the factor of consciousness in their

emergence and development, as well as the role and significance of information and communication technologies in formation of positive or negative trends.

The **research methodology** has a complex nature and is based on a philosophical and cultural analysis of the problems of the influence of digitalization on the formation of the consciousness of our contemporary, which leads to constructive or destructive directions of the development of society. To solve the specific tasks of the research, the principles of historicism, systematicity, objectivity, the connection of the historical and the logical were also used.

Research results: The reasons for deep contradictions tearing modern society lie, first of all, in the material sphere. However, the possibilities of the extensive path are practically exhausted today, it is necessary to go in the direction of improving the mental sphere, to look for new ideas that could help to find new opportunities for the further development of human civilization. However, this is where one of the main conflicts of our time arises, namely: the human consciousness, which is intended for the production of constructive ideas and solutions, is often directed in the exact opposite direction, towards destruction and violence. The search for reasons and discussions on this matter have not stopped for many decades and are becoming increasingly acute.

Discussion. The most contradictory human consciousness manifests itself in the conditions of war. One of the main causes of wars and military conflicts is the deformation of people's consciousness, the mental sphere at the local and global levels. Modern information and communication technologies create great opportunities to shape human consciousness with given properties, to direct it in one direction or another. Modern highly developed societies, where democracy reigns and the Global Network plays a huge role, seem to be the territory of freedom and pluralism. However, precisely thanks to digital technologies, the satisfaction of spiritual needs has turned into a kind of mass production, when tastes are lowered below the lowest level, and worthy things are replaced by informational surrogates.

Conclusions. In order to be able to distinguish a high-quality information product from a fake, veiled or outright lie, a fairly high level of intellectual development of the individual is required. It is necessary to form an own information environment, where priorities will be clearly defined, as well as curtains and mental filters will be installed, which do not allow the penetration and accumulation of unnecessary and harmful information. The triumph of man in the modern information and digital age lies in the fact that we have reached the level of a society of mass information consumption. But the tragedy is that people were not ready for such a rapid turn in the development of our civilization. There is a real risk of losing one's humanity, turning not into spiritual beings, but into something similar to machines, homo technologicus, for whom not only higher spiritual needs disappear, but also the value of life in general. In order to avoid a negative scenario, it is necessary to seriously revise the attitude to information, to make information hygiene at all levels the norm of our life.

Key words: person, digital society, war, consciousness, manipulation of consciousness, information hygiene.

Надійшла до редакції 30.12.2022